

שמעתא עמיקתא

גליון תקכ"ה | פרשת שלח - בחו"ל בהעלותך | תשפ"ב | קהילת הניכוי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובכ"א

שמעתא אליבא דהלכתא

משיעורי הרח"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א
מו"ץ וראש כולל הוראה רמות ב'

האם מותר לדבר בשבת על טיוול שתוכנן לאמצע השבוע

א. דיבור על דברים שאסור לעשות בשבת. ב. מהתורה או מדרבנן. ג. לדבר דברים בטלים. ד. מתענג בזה. ה. אומר לעג את חברו. ו. אומר אעשה למחר דבר שיש בו צד היתר בשבת. ז. אין בו צד היתר בשבת. ח. דברים של מה בכך - לדבר על דבר שכבר מתוכנן. ט. לומר אעשה דבר מצוה.

א. דיבור על דברים שאסור לעשותם בשבת

איתא בשבת (ק"ג - ק"ג): "ודבר דבר" (נשיעה פ"ח) שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול, דבור אסור הרהור מותר. ופרש"י שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול - כגון מקח וממכר וחשבונות, ע"כ. ועיי"ש (ק"ג) דאיתא רבי יהושע בן קרחא אומר, אומר אדם לחבירו הנראה שתעמוד עמי לערב. מאי טעמא דריב"ק, דכתיב ממצוא חפצך דבר דבר, דיבור אסור הרהור מותר. ופרש"י הנראה - עכשיו נראה אם תעמוד עמי לערב, אם תבא אלי לכשתחשך, ושניהם יודעין שע"מ לשוכרו לפעולתו הוא מזהירו, וכיון דלא מפרש בהדיא שרי, הרהור מותר, ע"כ. וכן פסק השו"ע (סי' שו"ע א' ו-ג). ועיי"ש שכתב ע"פ ה"ר יונה באגרת התשובה (תרש ב' אות ל' י"ח) דמ"מ משום עונג שבת, מצוה שלא יחשוב בהם כלל ויהא בעיניו כאילו כל מלאכתו עשויה. ועי' בא"י מבוטשטאטש (סי' ש' ע"ב) שיצא לחדש דכיון שאסור שהדבר בשבת יהיה כדבור של חול אם אינו מדבר כדרכו בחול אלא בשנינו להיכר כגון שמזכיר שבת קודש על כל מה שאומר, י"ל דשרי. ועיי"ש שלמעשה מצדד להתיר בזה במקום הפסד מרובה.

ב. מהתורה או מדרבנן

ועי' ברמב"ם (שבת פכ"ד ה"א) שכתב דיש דברים שהן אסורין בשבת אע"פ שאינם דומין למלאכה ואינם מביאין לידי מלאכה, ומפני מה נאסרו משום שגא' אם תשיב משבת גרלך עשות חפצך כו' ודבר דבר, לפיכך אסור לאדם להלך בחפצו בשבת ואפי' לדבר בהן כגון שידבר עם שותפו מה למחר או מה יקנה או היצא יבנה בית זה ובאיהו סחורה לך למקום פלוני, ע"כ. ועי' ביראים (סי' ק"ג) הובא בגליוני השו"ע (שבת ק"ג), דנסתפק לומר דאיסור ממצוא חפצך דבר דבר היכנתא מגייר לה מסיני ואתא ישעיה ואסמכיה אקרא וכו', יעו"ש. אולם יעו"י בחרדים (פמ"ז אותיות כה - כז) דמנה לכל הל' שהם מדברי קבלה ומד"ס התלויות בפה ובקנה, וכתב שלא לדבר 'בדברי סחורה' בשבת שגא' ממצוא חפצך, ושלא לדבר בו 'שיחה בטילה' דכתיב ודבר דבר, ובירושלמי אמרו דבקושי התיירו וכו', ובזהו קרי לדברים בטלים 'חילול שבת', ע"כ. ומבואר דהוי מדברי קבלה. ועי' בפמ"ג (סי' ש' מ"ז ס"ק א') שכתב דלדעת הרמב"ם אין זה אלא איסור דרבנן ואסמכיה אקרא (נשיעה פ"ח פ"ס י"ג) ממצוא חפצך ודבר דבר. ועיי"ש שכתב שבתות' בשבת (ק"ג) ד"ה דיבור מי אסור) מבואר דהוא דבר תורה, והיינו טעמא כמ"ש הצ"צ (סי' כח) דעונג שבת מהי"ת, ע"כ. ובבה"ל (סי' ש' ע' ס"א) כתב בפשיטות ש"וודבר דבר" הוא מילתא דרבנן.

ג. לדבר דברים בטלים

ועיי"ן בתוס' (שם ק"ג: ד"ה) שהקשו על פירוש רש"י הנ"ל באות א' שכתב שמשום ודבר דבר אסור בדברי מקח וממכר, דאין נראה לר"ת דזה אסור כמו שכתב "ממצוא חפצך", אלא אומר ר"ת כדאמר בויקרא רבה (פ"ד ל"ד) ר"ש בן יוחי הוה ליה אימא סבתא דהות מישתעיא סגיא, אמר לה אימא שבתא הוא, שתקה. משמע שאין כל כך לדבר בשבת כמו בחול ובירושלמי אמרי' בטורח התיירו בשאלת שלום בשבת, ע"כ. וכ"כ הרא"ש (סי' ב', ה"ר"ן (מב' ברי"ף ד"ה ודבר), הרמב"ם (פכ"ד ה"ד) והסמ"ג (לאוין סח). וכן פסק השו"ע (סי' ש' ס"א) דאפילו בשית דברים בטלים אסור להיברות. ובאר המ"ב (סי' ק"ג) דהיינו שאין בהם זכר לעשיית מלאכה ולעסקים כלל וגם אין בהם דברי גנאי וקלות ראש, דאליה אפילו מעט אסור.

וכת' הגר"ח (שם אות א') דרש"י ס"ל דמש"כ בויק"ר ובירושלמי שלא לדבר דברים בטלים היינו רק ממידת חסידות ולא מדינא, ונראה דכן תפסו הטור והשו"ע לדינא, וראיה מהרמ"א המובא להלן שכתב שבני"א שסיפור שמועות וכיו"ב הוי עונג להם מותר לספרם בשבת כמו בחול וכו', וילעי' איך הותרה מפני ה"תענוג" לעבור על "ודבר דבר", ואי"כ תגיר ג"כ לדבר דברי מו"מ כש"ש לו "תענוג", אלא ודאי דס"ל לרמ"א דהוי ממידת חסידות, וכש"ש לו תענוג לא מחמירין כולי האי, ע"כ. ועי' בזה להלן.

ד. מתענג בזה

ועי' בתורה"ד (סי' ס"א) שכתב ע"פ הראשונים הנ"ל דאסור להרבות בשיחה בטילה בשבת, אלא שכתב דאם אותם בני"א מתענגים בכך, כשמדברים ומספרים שמועות מהמלכים ושרים ומלחמותיהם וכה"ג, כדרך הרבה בני"א שמתאוים לכך, נראה דודאי שרי. דכ"ה"ג כתב בסמ"ק בדבורים המתענגים במרוצתם ובקפיותם, מותר. הא חז"ן דאע"ג דדרשו חכמים וכבדתו מעשות דרכך, שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול, אעפ"כ אם עושה להתענג ולאות נפשו שרי. ה"ה לענין שיחה יתירה, דנפקא לן נמי מההיא קרא ממצוא חפצך ודבר דבר, ע"כ. וכן פסק הרמ"א (סי' ש' ס"א).

ה. אימא לעג את חברו

וכתב עוד התורה"ד שם אמנם ראיתי הרבה פעמים, שמקצת מאותם בני"א המתאספים לספר שמועות הללו, אינם מתענגים בריבוי שמועות הללו, אלא שעושים כן לרצון חבריהם הנאספים עמהן, כה"ג נראה דיש חשש איסור לאותן שאין מתענגים, ע"כ. וז"ל הרמ"א (סי' ש' ס"א) בנ"א שסיפור שמועות ודברי חדושים הוא עונג להם, מותר לספרם בשבת כמו בחול, אבל מי שאינו מתענג, אסור לאומרים כדי שיתענג בהם חבירו, ע"כ.

ועי' בט"ל (סי' ק"א) שכתב דמאי אירא דרמ"א דאחרון המספרים אין להם חשק כלל לספר רק שמתכוונים למלאות רצון חבריהם בזה יש חשש איסור, אבל אם מתכוונים שיהיה להם עונג מזה אין חשש דבזה יש גם לו עונג במה שמתענג חבירו, ע"כ. ובאר הפמ"ג (מ"ז שם) דאם מספר רק למלאות רצון חברו אסור, אבל אם מכוי שיהיה להם עונג שרי, דבכה"ג אין למספר צער אלא רק אין לו נחת, ועיי"ש. ומבואר מדבריו שהמספר עבור חברו סגני בזה שהיה מצטער למספר ולא צריך שיתענג ממש. והמ"ב (סי' ק"ג) כתב דאין לו לעבור על דבר רב בשביל חבירו ואם הוא מתענג במה שהיה מתענגים אפשר דיש להקל. והשעה"צ (אות ב') ציין ל"ס"ז וכתב שהאחרונים לא העתיקו דבריו, ומ"מ אפשר דיש להקל באופן שכתבת, ע"כ. ועי' במ"ב (סי' כז) בשם המהרש"ל והא"ר שמי"מ אין שיחה בטילה ראויה לירא חטא משום דהוי כמושב ליצים.

ו. אימא אעשה למחר דבר שיש בו צד היתר בשבת

והנה איתא בשבת (ק"ג): אמר רב יהודה אמר שמואל מותר לאדם לומר לחבירו לכתך פלוני אני הולך למחר, שאם יש בורגנין הולך. והקשו התוס' (ד"ה לכתך) דמאי אירא שאם אפילו לחבירו נמי יכול לומר לך לי לכתך פלוני למחר מהאי טעמא דקאמר, וגו"ל דלא נקט שמואל דוקא דמאי אני הולך דה"ה חבירו יכול לומר לך לי לכתך פלוני למחר. וכ"כ הרא"ש (סי' ה') והר"ן (סד' ד"ה מותר) וכ"כ המ"מ (פכ"ד ה"ד) בשם הרמב"ן והרשב"א (שם ד"ה הא). ופרש"י שאם יש בורגנין משבעים לשבעים אמה אפי' בשבת הולך וכיון דדבר שיש לו היתר עיי' תקנה בשבת מותר לאומרו אפי' במקום שאין שם היתר. וכן הוא ברי"ף (סד'), ברמב"ם (שם ה"ה) וברא"ש (שם). והרי"ן (ח"ו נ"י"ב, ע' ע"ה) כתב שדבר המותר לעשותו בשבת בעצמו כגון שהם תוך התחום או שיש בורגנין שיוכל לילך שם בשבת מותר. וכתב ב"מ (סי' ש' ע"ה) שמשמע מדבריו דדוקא בשיש בורגנין הוא דשרי לה לאו הכי, לא ואי"א לומר כן דאי"כ מאי קמ"ל רב יהודה דמותר לומר למקום פלוני אני הולך למחר כיון דאפי' לילך ממש מותר היום, ועוד דבאדהא משמע בגמ' דבשאין היתר לילך שם בשבת הוא אע"כ בשאין שם בורגנין הוא וכדברי רש"י, ע"כ. וכן פסק השו"ע (סי' ח').

ז. אין בו צד היתר בשבת

ועיי"ש ברא"ש (שם) שמי"מ דבר שאין לו היתר לעשות היום, אפילו אין בו אלא איסורא דרבנן, אסור לומר אעשה דבר זה למחר או לומר לחבירו עשה לי. וכן מציינו בטור ושו"ע סי' ש"ז סעי' ח' שבדבר שאין בו צד היתר לעשותו היום, אפילו אם אין בו אלא איסור דרבנן, כגון שיש לו חוץ לתחום פירות מוקצים, כיון שאי"א לו להביאם היום, אסור לומר לחבירו שיביאם לו למחר, וכן אסור לו להתשיך בישוף התחום כדי שימרה הלילה לילך שם להביאם. והוסיף עליו הרמ"א ע"פ הרא"ש הנ"ל, שכן לא יאמר אעשה דבר פלוני למחר.

פניני הלכה

סיים לברך יחד עם חבירו האם יענה אמן

א. איתא בברכות (מ"ה) תני חדא העונה אמן אחר ברכתיו הרי זה משובח, ותניא אידך הרי זה מגונה. לא קשיא הא בבונה ירושלים שהיא סוף הברכות ופרש"י הא בבונה ירושלים שהיא סוף הברכות הרי זה משובח, וכן בסוף ברכות דק"ש שחרית וערבית, ואחר כל ברכותיו דקתני בברייתא הרי זה משובח אחר גמר כל ברכותיו קאמר. ואחר כל ברכותיו דקתני הרי זה מגונה בסוף כל ברכה וברכה.

ויעו"י בטור ובב"י או"ח סי' רט"ו וסי' נ"א, דיש מפרשים דאחר בונה ירושלים דוקא קאמר [להפסיק בן ברכות דאורייתא לדרבנן], ויש מפרשים דה"ה לכל סיום ברכה כעין בונה ירושלים ע"ש. ופסק השו"ע (סי' א') אין עונה אמן אחר ברכתיו אלא אחר ב' ברכות או יותר שהם סוף ברכות, ונהגו לענות אמן אחר רק הללך וישתבח. והגיה הרמ"א - וי"א שאין עונין אמן רק אחר ברכת בונה ירושלים בבמה"ז, וכן המנהג פשוט בכל מדינות אלו ואין לשנות.

וכתב הפמ"ג (נ"א סי' נ"א ס"ק ג') העונה אמן אחר עצמו מגונה, הא שתוקי לא משתקינן ליה, וכ"כ הפרי"ח וכו', וזה דוקא היכא דאין הפסק, הא בעונה בין ברכה לברכה משתקינן ליה, ולא עוד אלא דחוזר ומברך. ע"כ. והביא המשנ"ב (סי' רט"ו ס"ק א').

ב. וכתב הרא"ש בתשובה (שו"ת כלל ד' סי' י"ט) דברכת יוצר או וערבית היה אומר עם השליח ציבור בנחת, וכשהיה מגיע לסוף הברכה היה ממחר לסיים הברכה קודם שסיים החזן ברכתו והיה מכוון לענות אמן על ברכת החזן. והביא דבריו הטור בסי' נ"ט.

וכה"ג כתב הטור בסי' נ"א דאם סיים ברוך שאמר קודם שסיים החזן יש לו לענות אמן על ברכת החזן. וכתב שם הב"י דזה נלמד מדברי הרא"ש הנזכרים, וגדולה מזו כתב הטור בשמו בסי' נ"ט דכשהיה מגיע לסוף ברכה מברכות ק"ש היה ממחר לסיים לענות אמן אחר ברכת החזן. ומה שלא כתב כן גבי ברכת ברוך שאמר שימחר לסיים קודם שסיים החזן, נראה משום דלא קאמר הרא"ש שחייב אדם לעשות כן, אלא שהוא היה נוהג כך, אבל כל אדם הרשות בידו, אם ירצה למחר לסיים סיים, ואם לא ירצה למחר לא ימחר. ומי"מ כמסויים קודם החזן יש לו לענות אמן אחריו. (ועיי' בא"י סי' נ"א ס"ק ג' שכתב באופן אחר.) וכהרא"ש כתב לדינא בשו"ע (סי' נ"א ס"ב) - אם סיים ברוך שאמר קודם שסיים החזן עונה אחריו אמן.

ג. וכתב המג"א (סי' ב') קודם שסיים החזן - אבל אם אין עם החזן בבת אחת לא יענה אמן דהוי עונה אמן אחר ברכתיו. ולכא"ו נראה דזה לא מקרי עונה אמן אחר ברכתיו כיון שעכ"פ הוא עונה על ברכת הש"ע, ומה אעשה וכבר הורה זקן, ומי"מ נ"ל דאם סיים ישתבח ודכותיהו עם הש"ע עונה אמן, דהא הרבה פוסקים ס"ל דעונה עליהם אמן אחר ברכת עצמו, כמ"ש בסי' רט"ו, ואף דאין לה נהיגין היכי מי"מ בכה"ג שרי. וה"ה אם החזן סיים ברכה אחרת והוא אמר ברכה אחרת, מותר לענות אמן.

אולם היד אהרון כתב (מ"ה) ונראה מכאן שאם בירך ברכה אחרונה על איזה דבר, וכשסיים הוא ברכתו בירך חבירו על דבר אחר, שאינו יכול לענות אמן, דהוי כעונה אמן אחר ברכתיו. אבל ראיתי למג"א (סי' ב') שכתב וה"ה אם החזן סיים ברכה אחרת והוא אמר ברכה אחרת מותר לענות אמן. ולי אין נראה לחלק בין ברכות שוות לכשאין שוות לדעת הרא"ש, והכל נראה כעונה אמן על ברכתיו.

ויעו"י במאמר"ד (סי' א') שכתב דאי כוונת המגן אברהם כמו שהבינו היד אהרון ודאי דעתו צ"ע דמ"ל ברכות שוות או אינם שוות, אי אמרינן דכל שסיים עם החזן בשווה מחזי כעונה אמן אחר ברכתיו כך הוא באינם שוות כמו בשוות, ע"ש מה שנדחק לבאר דברי המג"א. אולם הביכ"ז כתב (סי' נ"א אות ב') אם החזן סיים ברכה אחרת והוא סיים עמו ברכה אחרת, מותר לענות אמן, כ"כ הרב מג"א, וכן נ"ל ודלא כהיד אהרון שחלק עליו. ובביאור פלוגתתם היה נ"ל, דמג"א ס"ל דטעמא דהשו"ע דאין לענות אמן או מסיים עם החזן, אינו משום "דמחוי כעונה אמן" אחר ברכת עצמו דאי"כ

